

Мойсеєнко А.*

ГУМАНІТАРНА ІНТЕРВЕНЦІЯ: ПОНЯТТЯ ТА РОЛЬ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

В даній статті автор досліджує проблему одностороннього застосування сили з гуманітарних мотивів у сучасних міжнародних відносинах. Зокрема, обґрунтовується необхідність рішучого застосування міжнародним співтовариством мирних засобів впливу на певні держави заради запобігання гуманітарним кризам та усунення причин для здійснення гуманітарних інтервенцій.

Ключові слова: ООН, інтервенція, застосування сили, гуманітарна криза, права людини.

В данной статье автор исследует проблему одностороннего применения силы по гуманитарным мотивам в современных международных отношениях. В том числе, обосновывается необходимость более решительного применения международным сообществом мирных средств влияния на определенные государства ради предупреждения гуманитарных кризисов и устранения причин для осуществления гуманитарных интервенций.

Ключевые слова: ООН, интервенция, применение силы, гуманитарный кризис, права человека.

In the present article the author examines the problem of unilateral use of force for humanitarian purposes in contemporary international relations. In particular, the need for more decisive application of peaceful means of influence upon certain states in order to prevent humanitarian crises and obviate the reasons for humanitarian interventions to be carried out is grounded.

Key words: UN, intervention, use of force, humanitarian crisis, human rights

Впродовж останніх десятиліть питання допустимості гуманітарної інтервенції залишається одним з найсуперечливіших у міжнародних відносинах. Процеси глобалізації та інформаційної революції, за яких приховати масштабні порушення прав людини у будь-якій державі стало набагато складніше, а громадяни та громадські організації чинять тиск на власні уряди зі звинуваченнями у аморальності невтручання у гуманітарні кризи в інших державах, суттєво загострюють проблему [1].

В сучасному світі права людини переважно визнаються пріоритетними стосовно суверенітету держави [2], попри заперечення низки держав та певних вчених. Але визнання за державами права на одностороннє вторгнення на власний розсуд суперечить цілій низці принципів міжнародного права та радше спровокує сваволлю могутніх держав, ніж забезпечить дотримання прав людини. Тому питання про допустимість гуманітарної інтервенції залишається надзвичайно актуальним, особливо в контексті діяльності ООН.

* студент 2 курсу спеціальності «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доц. Гнатівський М.М.

Гуманітарна інтервенція визначається як загроза використання сили або її використання поза межами власних кордонів державою (або групою держав), що має на меті припинення масових та жахливих порушень основних прав людини стосовно осіб, що не є громадянами цієї держави, без дозволу держави, на чій території застосовується сила [3]. Ми розглянемо саме таку, «класичну» гуманітарну інтервенцію, залишивши у стороні гуманітарну інтервенцію, направлену на захист власних громадян за кордоном.

За цим підходом, аби інтервенцію можна було назвати гуманітарною, потрібно виконання трьох умов. По-перше, гуманітарні мотиви мають бути основною причиною вторгнення. По-друге, мова має йти про цивільному населенню держави, проти котрої здійснюється інтервенція. По-третє, гуманітарна інтервенція не є складовою миротворчих місій ООН та проводиться проти волі керівництва держави, у яку відбувається вторгнення [4].

З точки зору чинного міжнародного права гуманітарна інтервенція, безумовно, є неправомірною. Стаття 2(4) Статуту ООН забороняє державам застосовувати силу проти інших держав або ж погрожувати її застосуванням. Винятками є лише самооборона у разі збройного нападу на державу, а також застосування сили на підставі відповідної резолюції Ради Безпеки ООН.

До XIX століття гуманітарна інтервенція становила частину міжнародного звичаєвого права, і на практиці слугувала для виправдання європейськими колоніальними державами вторгнень у африканські та азійські країни захистом цивілізованих цінностей та припиненням порушень прав людини [5]. Існує думка, що нині також існує міжнародно-правовий звичай, котрий виправдовує гуманітарну інтервенцію [6], з чим, проте, не погоджуються провідні юристи-міжнародники через брак доказів його виникнення [7].

Отож, основні дебати стосовно гуманітарної інтервенції наразі стосуються її морального та політичного аспектів та можливості закріплення у міжнародному праві в майбутньому.

Розпливчатість поняття гуманітарної інтервенції сприяє зловживанням нею. Насправді, немає жодного прикладу застосування сили, за якого можна було б вести мову виключно про гуманітарні мотиви [8]. США, наприклад, до вторгнення у Югославію кілька років вимагала від цієї держави певних політичних кроків, фактично шантажуючи її [9]; а в Іраку лише після виявлення абсурдності звинувачень у володінні зброєю масового ураження, уряд США почав наголошувати на гуманітарній складовій акції. Наслідки іноземного втручання для місцевого населення також є вкрай суперечливими та іноді лише погіршують стан дотримання прав людини.

Однак не можна не відзначити, що іноді лише потужне воєнне втручання може зупинити порушення прав людини. Під час геноциду тутсі в Руанді 1994 р. неодноразово лунали заклики до західних держав, особливо США, з проханням застосувати військову силу та врегулювати ситуацію. Оскільки цього зроблено не було, загинуло, за різними оцінками, від 800 тисяч до одного мільйону людей, а п'ятьма роками пізніше президент США Білл Клінтон зізнався, що вірить: якби він надіслав 5 000 американських миротворців, можна було б врятувати 500 000 життів [10]. Можна припустити, що причиною бездіяльності була відсутність стратегічних інтересів США у Руанді.

Цілком природно, організацією, котра має запобігати подібним гуманітарним кризам, вважається передусім ООН. Відповідно до преамбули Статуту ООН, вона має на меті «знову ствердити віру в основні права людини, в гідність та цінність людської особистості». Документи на кшталт Міжнародного пакту про громадянські та політичні права утверджують єдине розуміння прав людини для всіх держав. При цьому створені ООН контрольні органи, як то Комісія ООН з прав людини, не завжди здатні забезпечити дотримання прав людини та запобігти масштабним їх порушенням [11].

Єдиним органом ООН, уповноваженим санкціонувати застосування збройної сили, є Рада Безпеки ООН. Оскільки кожен з п'яти постійних членів РБ ООН має право вето, організація стає заручником політичних інтересів великих держав та втрачає здатність ефективно та об'єктивно реагувати на певні виклики, що потребують втручання. Більш того, за наявності масштабних гуманітарних криз миротворчого контингенту ООН може не вистачити, аби зупинити кровопролиття або інші масштабні прояви порушень прав людини [12], та організація фактично потребує надавати повноваження для застосування сили певній державі або групі держав.

З огляду на вищесказане, виникає серйозне протиріччя. З одного боку, неприпустимо жертвувати мільйонами людей заради дотримання положень Статуту ООН, чий вищий орган не здатен виконувати покладених на нього функцій. З іншого – визнання права на гуманітарну інтервенцію неминує призведе до свавілля могутніх держав та суперечитиме таким основним принципам міжнародного права, як принципу невтручання та суверенної рівності держав. З цієї точки зору беззмістовними є аргументи утилітаристів, за якими інтервенція має оцінюватися виключно за наслідками і є благом, якщо покращила ситуацію в державі-об'єкті вторгнення [13] – адже дозвіл вторгнень на власний розсуд неодмінно зашкодить мирові і безпеці у довгостроковій перспективі.

Можливою альтернативою *праву* гуманітарної інтервенції є концепція *обов'язку* гуманітарної інтервенції, за якою держави-члени ООН повинні бути зобов'язані в деяких випадках вживати воєнних заходів стосовно інших країн. Три основні фактори, що створюють таке зобов'язання, складають: пряма загроза життю та добробуту великої кількості людей у певній державі, близьке їй територіальне розташування та можливість ефективного втручання з мінімальним ризиком [14] (пригадаймо фразу Клінтона про 5 тисяч миротворці, котрих вистачило б для урятування 500 тисяч цивільних мешканців).

Створення критеріїв для гуманітарної інтервенції цілком реальне [15], проте основною проблемою є забезпечення дієвості механізму. Існує думка, що у випадках бездіяльності РБ ООН варто надати Генеральній Асамблеї ООН право видавати резолюції стосовно застосування сили. У крайньому випадку, у разі ефективного одностороннього застосування сили без санкції ООН через гуманітарні мотиви, авторитет ООН суттєво постраждає та організації волею-неволею доведеться діяти рішучіше під час гуманітарних катастроф.

Цей підхід, на жаль, не відповідає на питання щодо допустимості гуманітарної інтервенції. Питання перерозподілу повноважень всередині організації не вирішиться у короткі терміни, а між тим виникнення гуманітарних криз вимагає негайних дій задля запобігання гуманітарним катастрофам.

Саме тому найдоцільнішим варіантом дій є комплекс рішучих заходів, вжитих міжнародним співтовариством до настання фатальних наслідків бездіяльності, що не включають застосування військової сили. Досвід ХХ століття свідчить про те, що економічні, політичні та дипломатичні методи тиску є надзвичайно вагомими важелями впливу на держави, що порушують права людини. Подібні способи тиску, будучи дієвими, лежать в межах чинного міжнародного права.

Ефективність вчасно вжитих заходів із запобігання гуманітарним катастрофам є вкрай високою, оскільки, як правило, будь-яким масштабним порушенням прав людини передують певні обставини. Так, однією з причин гуманітарної кризи в колишній Югославії, що потім вилилося у збройні конфлікти і геноцид, деякі дослідники бачать діяльність міжнародних організацій, передусім МВФ, та недостатню волю західних країн до покращення ситуації [16]. Не раз згадуваний геноцид у Руанді готувався за мовчання цивілізованого світу, в той час як політичний тиск на уряд міг врятувати тисячі життів. Загалом, існує велика кількість заходів, що можуть запобігти масовим порушенням прав людини без ви-

користання зброї. Скажімо, в геноциді в Руанді ключову роль зіграли місцеві ЗМІ, в той час як світові медіа переважно ігнорували події в цій державі [17]. І якщо запобіжне військове вторгнення у цю країну не відповідало б положенням міжнародного права, ніхто б не засудив державу, котра б здійснила «інформаційне втручання: наприклад, заглушила б радіопередачі, що в них екстремісти хуту закликали до геноциду» [18].

Питання полягає передусім у політичній рішучості західних держав реагувати на порушення прав людини, коли це не зачіпає їх національних інтересів. В даному випадку на перший план виходить громадянське суспільство, включно зі ЗМІ: як було зазначено раніше, в епоху інформаційної революції тиск громадськості на власні уряди не можна недооцінювати, особливо якщо мова йде про санкції невійськового характеру, тобто такі, що не вимагають ризикувати життям солдат даної держави.

Таким чином, активний колективний опір масовим порушенням прав людини з боку світового співтовариства, виражений засобами мирного характеру, є розумною альтернативою надто сумнівній концепції гуманітарної інтервенції та у підсумку ліквідує причини, котрі могли б робити військове вторгнення необхідним. До того ж часу, поки держави ігноруватимуть виникнення гуманітарних криз у різних кутках світу, проблема гуманітарної інтервенції неминуче стоятиме на порядку денному, що в результаті вносить нестабільність у міжнародні відносини та завдає шкоди цим державам.

Література

1. The use of force in international relations: challenges to collective security / ed. Hans Köchler. – International Progress Organization, 2006. – P. 41.
2. Ответственность по защите: доклад Международной комиссии по вопросам вмешательства и государственного суверенитета. – Декабрь, 2001. – С. 7.
3. Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas / Ed. by J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane. – Cambridge University Press, 2003. – P. 1.
4. Танья Герард. Гуманитарная интервенция и гуманитарная помощь: эхо прошлого и перспективы. // Белорусский журнал международного права и международных отношений — № 4. – 1998.
5. David Rieff. Humanitarian Intervention / Crimes of War Project: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://www.crimesofwar.org/thebook/humanitarian-intervention.html> - 30.09.10 перевірено.
6. Malcolm M. Shaw. International Law. – Cambridge University Press, 2008. – P. 1157.
7. Heike Krieger. The Kosovo conflict and international law: an analytical documentation 1974-1999. – Cambridge University Press, 2001. – P. XXXVII.
8. Thomas M. Frank. Resource to Force: State Actions against Threat and Armed Attacks. – Cambridge University Press, 2004. – P. 138.
9. Ian Brownlie. Why humanitarian aims do not justify use of force / The Europaem: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://www.europaem.org/europaem/?q=node/604> - 30.09.10 перевірено.
10. The role of the UN in the Burundian and Rwandan genocides : 100 days, 1.000.000 people dead, no one cared: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://biribobi.wordpress.com/2010/04/22/the-role-of-the-un-in-the-burundian-and-rwandan-genocides-100-days-1-000-000-people-dead-no-one-cared/> - 30.09.10 перевірено.
11. Francis Kofi Abiew. The evolution of the doctrine and practice of humanitarian intervention. – Kluwer Law International, 1999. – P. 80.
12. International Law - Un Charter And United Nations: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://law.jrank.org/pages/7739/International-Law-UN-Charter-United-Nations.html> - 30.09.10 перевірено.

13. Aleksandar Jokić. Humanitarian intervention: moral and philosophical issues. – Broadview Press Ltd., 2003. – P. 80.
14. Sean D. Murphy. Humanitarian intervention: the United Nations in an evolving world order. – University of Pennsylvania Press, 1996. – P. 295.
15. Ответственность по защите: доклад Международной комиссии по вопросам вмешательства и государственного суверенитета. – Декабрь, 2001. – С. 34.
16. Anne Orford. Reading Humanitarian Intervention: Human Rights and the Use of Force in International Law. – Cambridge University Press, 2003. – P. 93.
17. The Media and the Rwanda Genocide / Ed. by Allan Thompson. – Fountain Publishers, 2007. – P. XI.
18. Adeno Addis. The Thin State in Thick Globalism: Sovereignty in the Information Age. // Vanderbilt Journal of Transnational Law. – January, 2004. – P. 25.